

MUHTARU'L-HİKEM VE MAHASİNU'L-KELİM'DE
ARİSTOTELES'E İSNAD EDİLEN HİKMETLİ
SÖZLER VE BUNLARIN KAYNAKLARI

Makmut Kaya

Miladi IX. yüzyıldan başlayarak İslâm dünyasında felsefe, ilim ve genel kültür tarihi niteliğinde birçok tabakat kitabının yazıldığı bilinmektedir. «Klasik kaynaklar» dediğimiz bu gibi eserler mahiyet, muhteva ve sistemleri itibarıyla bazı özellikler gösterirler. Dolayısıyla bunları birkaç kategoride mütalaa etmek mümkündür.

1. Bir filozofun veya bir bilginin felsefi ve itmi görüşlerinden çok onun biyografisine daha geniş yer ayıran kaynaklar. Bu tür eserlerin bir kısmında, müellifin özel temâyülünden gelen veya okuyucunun beğenisini kazanmak gibi düşüncelerden kaynaklanan bir takım gerçek dışı menkabelere ve mitolojik unsurlara rastlamak mümkündür. Durum böyle olunca bazen bir filozofun veya bir bilginin gerçek hüviyetini tespit etmek, içinden çıkılmaz bir hal alır. Nitekim Huneyn İbn İshak (Öl. 873) ın *Nevâdiru'l-felâsife ve'l-hukema* adlı eseri¹ ile, Dîneverî (Öl. 895) nin *el-Ahbârü'l-tvâî*'² bu türün tipik örnekleri arasında sayılabilir.

2. Bazı klasik kaynaklar ise biyografik bölümlerin yarusıra daha çok müellifin eserlerini tamtmayı ön plana alırlar. Kendi sistematiikleri içinde ele aldıkları her eserin mahiyet ve muhtevası hakkın-

1 *Nevâdiru'l-felâsife*'nin tek yazma nüshası *Escorial*, Ktp. No : 756 (İspanya) da bulunmaktadır. Ayrıca, *proverbium* adıyla İspanyolca eski bir tercümesi bulunan bu eserin Habeşçeye yapılan tercümesini Cornil (Leipzig, 1875); Yahudi İbn Salamon'un XIII. yüzyılda yaptığı İbranca çeviriyi A. Loewenthal (Frankfurt, 1896) neşretmiştir. Bu bilgiler için bkz. *Clavidan hıred* (el-Hikmetü'l-hâlîde) nşr. A. Bedevî (önsöz) s. 41.

2 Dîneverî, *el-Ahbârü'l-tvâî*, eted. Vlad. Gırgas, Leiden, 1888.

da bilgi verdikten sonra, ayrıca o döneme gelinceye kadar söz konusu edilen eser üzerinde yapılmış olan çalışmalar ayrıntılı bir şekilde okuyucuya tanıtırlar. İbnu'l-Nedim (Öl. 995) in *el-Fihrist* adlı ünlü eseri³ bu çeşit eserlerin en güzel örneğini teşkil etmektedir.

3. Üçüncü kategoriye giren eserlerin başta gelen özellikleri şu şekilde özetlenebilir : Bir düşünürün veya bir bilginin hayatı hakkında gerekli bilgi verildikten sonra, O'nun felsefi ve ilmi şahsiyetinin genel bir kritiği yapılır. Her müellifin eserleri tanıtılırken o güne kadar bu eserler üzerine yapılan tefsir, şerh, hâşiye, ihtisar, zeyl veya reddiyeler türünden çalışmalara geniş yer verilir. Mesela İbnu'l-Kiftî (Öl. 1248) niu *Ihbârü'l-ulema bihâbâri'l-hukema* (Tarihu'l-hukema) adlı eseri⁴ ile İbn Ebî Usaybia (Öl. 1270) mn *Uyûnu'l-enbâ fî tabakâtil-etibbâ*⁵ isimli eseri, bu niteliklere sahip klasik iki kaynağımızdır.

4. Bir başka tür düşünce tarihleri daha vardır ki bunlar, verdikleri biyografik malumatın yanı sıra her düşünürün önemli eserlerini kısaca tanıtırlar, fakat sistemlerinden söz etmezler, sadece eserlerinden seçilerek vecize haline getirilmiş veya apocryphe olarak ona isnad edilmiş olan hikmetli sözlere (hikemiyat) çok geniş yer verirler. Söz konusu biyografi sahipleri arasında Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi ünlü filozoflara yer verildiği gibi, bazen Homeros gibi şairlere, Hipokrat ve Galen gibi hekimlere, Solon ve Kral İskender gibi ünlü devlet adamlarına ve Hermes gibi mitolojik şahsiyetlere de yer verilir. «Hikemiyat» başlığı altında bu ünlü kişilere ve bunlar arasında «Yedi Bilge-Hukemâ-i Seb'a» ya mâledilen hikmetli sözler, mahiyetleri itibarıyla bir ülkenin dirlik ve düzenliğini, toplumun refah ve huzurunu sağlamak için filozofların devlet bütüklerine verdiği öğütler, tavsiyeler şeklinde olduğu gibi, bir takım sahte mektuplar ve vasiyetler şeklinde de olabilmektedir. Bu gibi hikmetli sözlerle verilmek istenen mesaj, genellikle hak, adalet, hikmet, şecaat ve cömertlik gibi yüksek ahlâkî değerlerdir. Bu çeşit eserler için Mübessir İbn Fâtik (Öl. 1080?) in *Muhtaru'l-hikem ve*

3 İbnu'l-Nedim, *el-Fihrist*, ngr. G. Flügel, Leipzig, 1871.

4 İbnu'l-Kiftî, *Ihbârü'l-ulema bihâbâri'l-hukema*, Kahire, 1326.

5 İbn Ebî Usaybia, *Uyûnu'l-enbâ fî tabakâtil-etibbâ*, I-II, Kahire, 1282.

mehâsinu'l-kelim isimli eseri⁶ ile, Şehrezûrî (Öl. 1288) nnin *Nuzhetu'l-ervâh ve ravzatu'l-efrah'ı*⁷ örnek gösterebiliriz.

Mahiyet ve muhtevaları itibarıyla yukarda saydığımız kategorilerden hiçbirine girmeyen ve fakat düşünce tarihinde gözardı edilmemesi gereken ve «hikemiyat mecmuası» diyebileceğimiz bazı eserlerin varlığından da söz etmek gerekir. Bu gibi eserler, çeşitli milletlere mensup bilge kişilerin, ünlü devlet adamlarının filozof ve ediplerin, peygamber ve diğer din ulularının vasiyetlerini (el-vasâyâ), öğütlerini (el-nasâih) ve hikmetli sözlerini (el-hikem) derleyen birer antoloji niteliğini taşımaktadırlar. Doğu düşünce ve kültüründe önemli bir yeri olan hikmetli söz söyleme geleneğinin menşinden biraz sonra söz edeceğiz.

Bu tür eserler için Ebu'l-Ferec İbn Hindu (Öl. 1029) nun *el-Kelîmu'l-rûhânîye fî'l-hikemi'l-Yunanîye'si*⁸ ile İbn Miskeveyh (Öl. 1030) in *Câvidan hure'd* (el-Hikmetu'l-hâlîde) adlı eseri⁹ örnek olarak gösterilebilir.

Biz bu çalışmamızda Mübeşşir İbn Fâtik'in *Muhtaru'l-hikem* ve *mehâsinu'l-kelim* isimli eseri ve bu eserde Aristoteles'e mâledilen hikmetli sözlerin kaynakları üzerinde durmak istiyoruz. Fakat bundan önce hikmetli söz söyleme geleneğinin tarihî arkaplanına bir gözatmak yararlı olacaktır.

Bilindiği gibi düşünce ve kültürün halk kitleleri arasında yayılması için çeşitli metotlar kullanılmıştır. Ne var ki soyut kavramlar üzerine kurulan felsefi düşüncenin son derece girift olan problemlerini halkın anlayacağı bir düzeye indirmek, herkesin başarabileceği bir iş değildir. Bunuu için kimi yazarlar analogi ve metafor yaparak bir takım karmaşık düşünceleri basite irca etmek istemişler; kimi yazarlar da insan zihninin ürünü olan bazı yüksek fikirleri vulgarize hale getirerek halka indirmeğe çalışmışlardır.

6 İbn Fâtik, *Muhtaru'l-hikem ve mehâsinu'l-kelim*, nşr. A. Bedevî, Beyrut, 1980.

7 Şehrezûrî, *Nuzhotu'l-ervâh ve ravzatu'l-efrah*, I-II, Haydarabad, 1965.

8 Ebu'l-Ferec İbn Hindu, *el-Kelîmu'l-rûhânîye fî'l-hikemi'l-Yunanîye*, nşr. Mustafa el-Kabânî, Kahire, 1000.

9 İbn Miskeveyh, *Câvidan hure'd* (el-Hikmetu'l-hâlîde), nşr. A. Bedevî, Kahire, 1952.

Böylece halkın beğenisini kazanan vulgarize fikirler, bir de edebî üsluba (nesir veya nazım) bürününce ölümsüzleşerek insanlığın ortak malı olmuşlardır.

Şu halde buradan kalkarak hikmetli söz'ün tarifine ulaşabiliriz: «Hikmetli söz (hikemiyât), bir neslin yüksek duygu, düşünce ve hayat tecrübelerini sonraki nesillere aktarmak için vecizeler halinde ifade edilen vulgarize fikirlerdir.»

Düşünce tarihçilerini ilgilendirdiği kadar aynı zamanda edebiyat tarihçilerini de ilgilendiren ve bir edebi tür olan hikmetli söz söyleme geleneğinin ilk defa nerede ve ne zaman başladığı meselesi, medeniyetin nerede başladığı problemi kadar tartışmalı bir konudur. Şu var ki, insanlık tarihi kadar köklü olan bu geleneğin ana yurdunun Doğu olduğu ve yapısı itibarıyla doğu insanının hikmetli sözlere, vecizelere ve darb-ı mesellere daha çok yatkın olduğu genellikle kabul edilmektedir. Nitekim gerek sözlü, gerekse yazılı olsun, düşündürücü, uyarıcı, eğitici ve yüksek bir hak ve adalet duygusu telkin edici olan hikmetli sözlerin daha çok Doğu dünyasında yaygın olduğu bilinen bir gerçektir. Ayrıca düşünceyi, ifadenin dar kılıpları içinde kalarak en çarpıcı bir biçimde dile getirme hünerinin sami dillere ait bir özellik olduğu dikkate alınacak olursa, Doğuda yaygın olan hikmetli sözlerin kaynağının *Ahd-i atik*'a kadar uzandığı görülür.

Nitekim Hellenistik düşünce ve kültürün Doğu'da yayılmasında en etkin rol oynayan ve kurulduğu tarihten itibaren (M.Ö. 306) mistik ve teosofik düşüncenin merkezi olan İskenderiye okulu ve bu okul çevresinde gelişip çiçeklenen felsefi düşüncede, derûni ve hikmetli sözlerin yeri küçümsemeyecek kadar önemlidir.

Tarihte «İskenderiye devri» olarak bilinen bu dönemde platonculuk, pythagorasa mâledilen bazı mistik unsurlar ile yerli Mısır din ve düşüncesinin karışması sonucunda eski akademik standartlardan oldukça uzaklaşmış bulunuyordu. Nihayet İskenderiyeli bir Yahudi filozof olan Philon'un (M.Ö. 25 - M.S. 50), platonculuğu Yahudi akidelere adapte etme çabaları sonucunda felsefe gitgide teolojik, teosofik ve mistik bir renge boyanmıştı. Özellikle Philon'un fikirlerinin temeli, *Ahd-i atik*'m sahte nüshaları arasında sayılan «Hikmet-i Süleyman» veya «Emsâl-i Süleyman» adıyla bilinen hikmetli sözlere

dayanıyordu. Bu apocryphe eserin, M.Ö. I. yüzyılda Yunan kültürüyle yetişmiş bir yahudinin kaleminden çıktığı genellikle kabul edilmektedir¹⁰.

Diğer yandan antik Yunnan'da hikmetli sözlerin felsefenin doğuşunu hazırlayan sözlü materyaller olduğu ve Hesiodos (M.Ö. 700 lerde) un günümüze kadar gelen «İşler ve Günler» adlı eserinden itibaren bunların ilk yazılı vesikaları teşkil ettiği söylenebilir¹¹. Ayrıca M.Ö. VI. yüzyıldan beri Yedi Bilge'ye isnad edilen birçok hikmetli sözün, düşünce tarihlerinde yer aldığı bilinmektedir. Pre-Sokratik dönemde yaşayan ve Yedi Bilge arasında gösterilen ünlü kişilerin adları çok değişmekte, fakat uğurlu sayılan yedi rakamı hiç değişmemektedir¹².

İster belli kişilere mal edilsin, isterse anonim mahiyette olsun bu tür hikmetli sözlerin Hellenistik çağda da büyük bir ilgi alanı oluşturduğunu, günümüze kadar ulaşan örneklerinden anlamak mümkündür. Nitekim pythagoras'a izafe edilen ve klasik İslam kaynaklarında da yer alan «Altın mısralar-el-Zehbiyat»¹³ bu dönemin ürünü olduğu tezi ağır basmaktadır.

M.S. IV. yüzyılda başlayıp VIII. yüzyıla kadar devam eden Yunan felsefesine ait eserlerin süryanca'ya tercümesi sırasında ilk önce hikmetli sözleri derleyen «Hikmet mecmuaları» tercüme edilmişti. İlk mütercim olarak da Antakyalı bir tabib ve rahip olan Probus'un adından söz edilmektedir¹⁴. Daha sonra VIII. yüzyıldan X. yüzyılın sonuna kadar devam eden İslâm tercümeler döneminde, Hellenistik ilim ve felsefenin İslâm dünyasına intikalinde bir katalizör görevi yapan süryani mütercimlerin arapçaya çevirdikleri eserler arasında Yunan hikemiyatına ait bol malzeme bulunmaktadır. Sonradan çegitli müellifler kendi düşünce ve zevklerine göre bunlardan seçmeler yaparak «Hikmet mecmuaları» vücuda getirmişlerdir. *el-Hikemâ'l-Yunânîye*, *el-Uhûdû'l-Yunânîye*, *min Hikemâ'l-Rum* gibi isimlerle

10 Karl Vorlander, *Felsefe tarihi*, Trc. M. İzzet, (İstanbul, 1927) I/230-231.

11 H.M. Âlûsî, *Bevâkiru'l-Felsefe kable Talis*, (Kuveyt, 1973), s. 258.

12 Walter Kranz, *Antik Felsefe*, Çev. Suad Y. Baydur (İstanbul, 1976), s. 18.

13 Bkz. İbn Miskevayh, *Câvidân hıred*, s. 225-228.

14 De Boer T.J., *İslâm'da felsefe tarihi*, Çev. Yağar Kutluay (Aukara, 1960), s. 14.

anılan bu antolojilerde, Sokrat öncesi ve sonrası filozof ve bilge kişilere mal edilen hikmetli sözlerin çoğu apocryphe olup bunlar Hellenistik dönemin sonlarında uydurulmuş ve İskenderiye okulu aracılığıyla Doğuda yayılmış, genellikle dini karakterli vulgarize fikirlerdir.

Müslümanlar, Hellenistik kültür ürünlerine olduğu kadar Hind ve İran kültürüne de ilgi duymuşlar ve bir kısım eserlerin tercüme edilmesini sağlamışlardır. Bu kültürler arasında bir tercih yapabilmek, milletlerin karakteristiğini tayin ve hangi alanlarda başarılı olduklarını tesbit için o günün aydını şöyle diyordu :

«İranlılar siyaset ve bürokraside, Rumlar (Yunanlılar) ilim ve hikmette, Hindliler düşünce ve çeviklikte, Türkler yiğitlik ve atılganlıkta söz sahibidirler»¹⁵.

Bilindiği gibi Sâsaniler dönemi İran kültüründe birer «hikmet mecmuası» niteliğindeki «pend nâme»lerin büyük bir değeri vardı. «Pend nâme-i Zerdüşt», «Pend nâme-i Husrev» ve «Pend nâme-i Buzurkmihr» gibi adlarla anılan ve ünlü kişilere mal edilen bu eserler, ahlâkî öğütlerin ve hikmetli sözlerin bir derlemesinden ibaretti¹⁶. İranlı bir mühtedi olan İbnü'l-Mukaffâ (Öl. 759) ilk defa eski Farsçadan arapçaya tercüme yapan bir kâtip ve edip olarak bilinir. Nitekim *Huday-ı nâme* ve *Âyân nâme'* den başka *Kelîle ve dimne'*yi arapçaya çevirmiş, ayrıca *el-Edebu'l-kebir*, *el-Edebu'l-sağır* isimli iki ayrı eser daha kaleme almıştı¹⁷. Özellikle *Kelîle ve dimne'*min arapçaya çevrilmesi ile müslümanlar Hind hikemiyatını da tanımış oldular.

Hikmetli söz geleneğinin Araplar arasında da çok yaygın olduğu bilinen tarihi bir gerçektir. Gerek İslâm öncesi cahiliyye döneminde, gerekse İslâmın zuhuru sırasında sözlü edebi geleneğin yanında bazı yazılı eserlerin de bulunduğu ve bunların dini metinlerle hikemiyat türünden yazılar olduğu bilinmektedir. Mesela Suveyd İbn el-Sâmit'in elinde *Mecelletu Lokman* olduğu halde Hz. Peygamber'e

15 Ebu Hayyan el-Tevhidî, *el-İmtâ ve'l-Muâness*, (Kahire, 1939), I/74.

16 Bkz. İbn Miskeveyh, a.g.e., s. 26-88.

17 Bkz. İbn el-Nedîm, a.g.e., ngr. Rıza Teceddüd, (Tahran, ts.), s. 132.

geldiği kaynaklarda zikredilmektedir¹⁸. İslâm döneminde ise bu edebi türde yazılan hikmet mecmuaları sayılmayacak kadar çoktur. Arap hikemiyatıyla ilgili olarak İbn Miskeveyh adı geçen eserinde (s. 130-208) bol örnek vermektedir.

Bu konuda sonuç olarak denebilir ki, her milletin edebi kültüründe mevcut olan hikmetli söz geleneği, belki de ilk toplumlarda «yazısız kanunlar» gibi telakki ediliyor ve insanlığın hayat tecrübelerini yansıtan bu vecizeler, bir toplumda dirlik ve düzenliği sağlayabiliyordu. Bu gelenek bugün dahi sözlü ve yazılı basında ve duvar takvimlerinde bütün canlılığı ile devam etmektedir.

Bizim bu çalışmamızda asıl üzerinde durmak istediğimiz konu, Mübessir İbn Fâtik'in *Muhtaru'l-hikem ve mehâsinu'l-keîm* adlı eserinde Aristoteles'e isnad edilen hikmetli sözler ve bunların ne dereceye kadar othantik olduğu hususudur.

Aslen Şamlı olan Ebu'l-Vefa el-Mubessir İbn Fâtik'in doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle beraber XI. yüzyılın sonlarına doğru (Öl. 1080?) öldüğü tahmin edilmektedir¹⁹. Mısır'a yerleşen ve Mısırın ünlü vali ve bilginleri arasında sayılan²⁰ müellif, mantık alanında *el-Bidâye fî'l-mantik*; tıpla ilgili olarak, *Kitab fî'l-tıbb* adlı eserlerinin yanında, gene hikemiyata dâir *el-Vasâyâ ve'l-emsâl ve'l-mûcezz min muhkemi'l-akvâl* isimli eserin de yazarıdır²¹.

Muhtaru'l-hikem'de Hz. Âdem'in oğlu Şit (Şis) den itibaren Galen'e kadar antik dünyada yaşamış olan on dokuz bilge, hekim, filozof ve devlet adamlarının biyografilerine ve bunlara ait olduğu sanılan hikmetli sözlere yer verilmiştir. Bu eserde Aristoteles'e mal edilen hikmetli sözlerin nereden kaynaklandığını araştırdık ve neticede bunların çoğunun uydurma olduğunu gördük. Şöyle ki :

a) Hellenistik çağın sonlarında ve ilk patristik dönemde uydurulan ve Aristoteles'in Kral İskender'e yazdığı rivayet edilen mektuplar ve bu mektuplardaki dini motifli öğütler ve tavsiyeler bu hikmetli sözlerin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Nitekim İslâm

18 Bkz. Nasıruddin el-Esed, *Masâdiru'l-Şîr el-Câhili* (Kahire, 1962), s. 62-63.

19 Bkz. *Muhtaru'l-hikem*, nşr. A. Bedevi önsöz, s. 7.

20 Bkz. İbn el-Kiftî, a.g.e., s. 269.

21 Bkz. İbn Ebi Usa'ybia, a.g.e., II/98-99.

dünyasında Aristoteles'e mal edilen apocryphe eserlerden biri olan ve İbnu'l-Bitrîk'in kaleminden çıktığı anlaşılan²² *Kitabu'l-siyâse fi tedbiri'l-riyâse*²³ de bunları görmek mümkündür. Meselâ firagmentler hâlinde ayırarak numaralandırdığımız hikmetli sözlerden 30, 31 ve 33. firagmentler, adı geçen eserin 75. sayfasında; 35. fragment ise 77. sayfada yer almaktadır.

b) Bu hikemi sözlerin bir başka kaynağı da, Kral Filip'in öleceğini ve oğlu İskender'in tahta geçeceğini anlayan Aristoteles'in, öğrencisi İskender'e yaptığı tavsiyelerdir. *Vasiyyetu Aristutalis k'l-İskender* adıyla bilinen bu sahte vasiyet İbn Miskevayh'in *Câvidan hîred*'inde mevcuttu (Bkz. s. 219-228).

c) Bir diğer kaynak da yukarda sözünü ettiğimiz Huneyn İbn İshak'ın *Nevadîru'l-felasîfe* adlı eseridir. Söz gelimi bizim 103. firagment olarak gösterdiğimiz ve Kral Rofestanos ile oğlu Nataforas olayı *Nevadîru'l-felasîfe*den aktarmadır ve tamamen bir menkabe-den ibarettir. Zira tarihte ne böyle bir kral vardır ne de Aristoteles'in hayatında böyle bir olay olmuştur.

d) Bu hikemiyat arasında bazı othentik mahiyette olanları da mevcuttur. Meselâ Aristoteles'in *Ethica Nicomachea* adlı eserinden yapılan seçmelerin *Muhtaru'l-hikem*de de aynen mevcut olduğu görülür²⁴.

Nitekim, 168. firagment *Ethica.*, I, 1. 18 de; 173. firagment *Ethica.*, I, 6. 1 de; 177. ve 178. firagmentler *Ethica.*, II, 1. 1, 2. 6 da yer aldığı görülmektedir.

Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fakat buraya kadar hikmetli söz geleneğinin tarihi seyri ve tercüme döneminde itibaren klasik İslâm kaynaklarına nasıl yansıdığını görmüş bulunuyoruz. Böylece felsefe ve genel kültür tarihi niteliğindeki eserlerde yer alan hikemî sözlere ihtiyatla bakmak gerektiği anlaşılmış oluyor.

Sunduğumuz tercümede Ayasofya Ktp. No. 2900 de kayıtlı yazma nüshayı esas aldık. Tercümeyi bitirdikten sonra elde edebildiği-

22 Bkz. M. Kaya, a.g.e., s. 304-305.

23 Bkz. a.g.e., nşr. A. Bedevî Kahire, 1945.

24 *Ethica Nicomachea*, trc. Ahmed Lutfi el-Seyyid, Kahire, 1924.

miz²⁵ *Muhtaru'l-hikem*'in A. Bedevi negri ile bu nüshayı karşılaştırdık ve adı geçen nüshanın negredilen metin kadar sıhhatli olduğunu gördük.

ARİSTOTELES'E İSNAD EDİLEN HİKMETLİ SÖZLER

— 1 —

(124a) Yüce Allah'a karşı şükür bir borçtur; nimet O'nundur. Bu varlığı yarattığı için O'nu tesbih ve tanzih ederim. İhsan ve ikram O'ndandır. Ancak O'na ham ederim; sağmağım O'dur. Büyük-küçük her önemli işimde O'nun yardımını beklerim. Nimete nankörlük etmeyenin ve hesabını bilmeyecek kadar nimete nâil olanın şükürü gibi O'na şükrederim. O, başlangıcı olmayan Bir'dir; mülküne son ve zevâl yoktur.

(124b) Varlığı yoktan ve modelsiz olarak yaratan O'dur. İlkeleri (toprak, su, hava ve ateş) dilediği gibi yaratan ve bütün tabiatı o ilkelerden istediği gibi meydana getiren gene O'dur.

— 2 —

Aristoteles, İskender'in diliyle şöyle demiştir: Varlığı düzene koyan, değişmeyecek şekilde süsleyen ve onu en güzel biçimde yaratan Allah'a hamd olsun. Öncekiler O'na tapınmış, ünlü krallar O'na sığınmış, filozof ve bilginler üstünlüğe O'nunla ulaşmışlardır.

Kralların haklı olarak öğdüğü gibi, İskender de O'nu över ve bununla da iftihar eder. Çünkü İskender'in koyduğu kanunlar yürürlükte ve dâvası apaçık ortadadır. O' zâhidâne bir hayat sürmeyi ve hikmet üzerinde araştırma yapmayı emreder. İyiliğe yardımcı olanı ve iyilik yapanı başkasına tercih eder. O, zulmü ortadan kaldırır ve zalimleri mahkum eder; dostluğu emreder ve güzel ahlâka çağırır; kötü olanı ve şehvete düşkünlüğü kınar ve nefsi islah etmeyi emreder, çünkü nefis madde değil, form türünden bir şeydir.

²⁵ Adı geçen eseri Paris'ten göndermek nezaketinde bulunan arkadaşım Dr. Bekir Karlığa'ya teşekkür ederim.

— 3 —

Hamd, yaratıklara dilediği gibi düzen veren Allah'a layıktır. O, her şeyi hoşuna gitiği gibi yaratmakta tektir. Gökte sürekli bir hareket meydana getiren ve ona, hiç bir şeyle ölçülmeyecek güç veren O'dur. (125a) Alemdeki nitelikleri (soğukluk, sıcaklık, yaşlık, kuruluk) ortaya çıkarmak için yıldızları hareket ettiren; böylece değişme ve dönüşmeyi bir kanuna bağlayan, bazı varlıkları diğeriyle düzelten ve bir kısmını ötekiyle tamamlayan gene odur. Her şey O'nun elinde ve her şey O'ndandır. O'nun ortaya koyduğunda eksiklik, ayırdığında da süreklilik yoktur.

— 4 —

Hamd, nitelik ve târiften berî olan Allah'ın layıktır. O, bütün hakikatların ve niteliklerin üstünde ve ötesindedir. Kudretinin bir benzeri ve kuvvetine denk bir kuvvet mevcut değildir. Mülkime son, tanrılığına zevâl yoktur. O'nun hükmüne karşı koyacak kimse mevcut değildir. Yaratmış olduğu şeylerde asla düzensizlik yoktur. Varlığa en ideal şekli vermiş ve yaratıkları en güzel şekilde donatıp süslemiştir. Kalmasını istediği şey kalır, yok olmasını istediği şey de yok olup gider. Varlığın gelip geçmesi O'nun kuvvetini değişmesi de kudretini göstermektedir. Bütün övgüler O'nu hakkıyla övmekten uzak, bütün ölçüler O'nun zatım tavsiften acızdır. Vehim ve hayâlin uzanamayacağı kadar üstün; her övülenden daha yücedir. Hamd O'nadır, zaten hamde lâyıktır da O'dur.

— 5 —

(125b) Hamd, güçlerinin yettiğinden daha azıyla kullarım imtihan edip deneyen Allah'a layıktır. O Allah ki, mutluluğa götüren hususları emretmiş; hiç de lâyıktırlar halde, kendi rahmeti gereği kullarına nimetiyle ikramda bulunmuş ve üzerlerinden belayı kaldırmıştır.

— 6 —

Hamd, O Allah'a layıktır ki verdiği nimetlerle beni kendine şükreden, ihsan ve ikramını bilenlerden kıldı. Bilgi ve aklı övüp yü-

celten, cehaleti ve çekişmeyi yerip alçaltan O'dur. Sadece O'na ibadet ve şükrederim; O'ndan yardım umar, O'na dayanır, selâmet ve başarıyı ondan beklerim.

— 7 —

İyiliği emreden, emri kabul edenden; hoca talebeden; öğüt veren öğüt alandan daha mutlu sayılmaz.

— 8 —

Terkettiğin kötü arzuların önemi, sonunda duyduğun zevk ve sevinçle ölçülür. Tıpkı bu, dünyada geçinmeleri için insanlara taksim edilen rızkın değeri gibidir.

Karşılıksız veren Allah, kendi zatına layık gördüğünü insanlara da layık görmüştür; Mesela kullarına merhamet etmiş, aralarında birbirlerine merhametli davranmalarını emretmiştir. Kulları hakkında hükmetmiş, onların da birbirlerine karşı doğru davranmalarını emretmiştir. Kullarına cömertçe vermiş, onların da cömert olmalarını emretmiştir. Kullarını affetmiş, onların da birbirlerini affetmelerini emretmiştir. Demek ki kullarından, kendi verdiği dışında başka bir şey kabul etmez ve bunun tersi bir davranışa izin vermez.

— 9 —

Bilmelisin ki, (126a) güzel bir anı bırakanın ve yüce yaratıcının hoşnutluğuna ermenin dışında senin için başka bir değer yoktur. O'na tutunacak olursan seni herkesin şerrinden korur.

— 10 —

Bilmelisin ki, sen kötü oldukça halkını islah edemezsin. Sen azgın oldukça onları irşad edemezsin. Sen sapık oldukça onlara doğru yolu gösteremezsin. Kör olan nasıl yol gösterebilir! Fakir olan nasıl zengin edebilir! Aşağılık biri nasıl yüceltebilir! Zayıf olan nasıl güçlü kılar!

Bilmelisin ki, başkasını islah etmek isteyen ancak kendi dürüstlüğüyle islah edebilir. Başkasını bozan müfsid sadece kötü örnek olduğu için bozabilmıştır.

Sorumluluğunu üzerine aldığı kimseleri islah etmek istiyorsan önce kendinden başla. Başkasının ayıbını gidermek istiyorsan önce kendi kalbini o şeyden temizle. Kendin kirli iken başkasını temizleyemezsin. Bu, doktorluk iddiasında bulunan birinin, aynı hastalık kendisinde bulunduğu halde başkasını tedavi etmeğe kalkışması gibi, olmayacak bir şeydir. Sözünle davranışın, içinle dışın birbirine uymadıkça, güzel sözlerle dinleyicilere bir şey verdiğini sanmayasın ha!

— 11 —

Bilmelisin ki, insanları islah etmek için dürüst idarecilerden daha iyisi; kendilerini ve başkalarını bozmak için idarecilerden daha kötüsü olamaz. Valinin halkla olan ilişkisi ruhla cesed arasındaki ilişki gibidir, ruhsuz cesette hayat yoktur.

— 12 —

(126b) Tutkulardan (ihtiras) sakın; seni ve senin vasıtanla başkalarını islah edecek olan zühddür. Bilmelisin ki, zühd kesin bilgi (yakîn) ile, kesin bilgi sabırla, sabır ise düşünmekle elde edilir.

— 13 —

Zenginlik istersen kanaatte ara; zira kanaati olmayanı -çok da olsa- mal zengin edemez.

— 14 —

Bilmelisin ki, dünyanın gelip geçici olduğu ve hayatın sıkıntılarla dolu olduğu şundan belli ki, bir yanı bozulmadan öbür yanı düzelmez. Dünya ehli başkasını zelil etmedikçe azîz, fakir etmedikçe zengin olamaz.

Bilmelisin ki, kafa yormadan ve dînf bir değere sahip olmadan dünya nimetine konanlar bulunabilir. Yanlış hareket ettiğin zaman

istediğini elde ettinse veya doğru hareket ettiğin halde umduğunu bulamadımsa, bu durum, hatayı alışkanlık haline getirmene ve doğrudan uzak kalmana yol açmasın haaa!

— 15 —

İnsanların değer verdiği bir şeye karşı cimri olma. Sana yapılmasını boş karşılamadığım bir hareketi sen de başkalarına yapma. Kötü arzularınla mücadele et. Kötülükler karşısında kendini fiirenle. Şehvetine engel ol. (127a) İçindeki kıskançlığı sök-at. Kalbini hasedden temizle. Akımı başına devşir; Olmayacak hayâllere kapılmak kalbe kasvet verir ve âhiretten alıkor. Hiç kimsenin hatasız olamayacağı konusundaki bilgin, öfkene yenmek için sana yardımcı olsun ve arkadaşının da böyle bir hata yapmış olabileceğini düşün.

— 16 —

Kötü arzulardan sakın. Bu konuda irâdene hâkim olman için sana yardım edecek olan; şehvetin faziletini giderdiği, düşünceni kirlettiği, namusunu lekelediği ve seni en önemli işlerinden alıkoyduğu hususundaki bilgindir. Çünkü şehvet, oyun ve eğlence demektir. Oyunun bulunduğu bir yerde ciddiyet kalmaz. Din ve dünya işleri ancak ciddiyetle düzen alır.

Nefsin seni şehvete ve oyuna teşvik ederse, hiç şüphe yok ki, seni çok kötü bir duruma düşürmek ve anormal olanı yaptırmak istiyor demektir. Onun istediği şeye şiddetle karşı koyarak onu yenmeye ve ondan uzaklaşmaya çalış. Kötü arzular, karşısında hakka sığın; birazcık haktan ayrılınca onun yerini batıl, doğrudan ayrılınca yerini yanhş alacaktır.

Nefsin basit isteklerine karşı koymazsan o senden daha fazlasını bekler.

Küçük hatalara imkân tanıma; zira her işin bir alışkanlığı vardır, (127b) nefisini az ve basit hatalara alıştıırırsan artık o azla değil çokla tatmin olur.

— 17 —

Faydasız yere ömrünü tüketme; haksız yere malını harcama; boş yere kuvvetini sarfetme. Doğru olmayan bir fikri benimseme. Şu söylediklerimi iyi koru ve ciddi olarak üzerinde dur; özellikle, her şeyin kendisiyle kazanıldığı ömür konusunda titizlik göster. Zevk aldığın bir şeyle kendini oyalamak istiyorsan bu, bilginlerle sohbet ve hikmet derslerine devam şeklinde olsun.

— 18 —

Yalandan sakın, çünkü yalancı kendi adiliğini, tutarsızlığını ve yalanın zararını sonunda kendi çekeceğini bilmeyen kişidir. Bilmelisin ki, en azından yalancının başına gelebilecek bela şudur: Bir defa yalancı olarak tanındıktan sonra doğru söylese de inanan olmaz; âdil olsa da hakemliği kabul edilmez; temiz olsa da aklanmaz. Artık o yalanla varmak istediği hedeften çok uzaktır; tıpkı o, doguyu batıda arayan zavallı gibidir.

— 19 —

Bilmelisin ki, iyi kimseler birbirleriyle karşılaşınca kalplerinin çabucak kaynaşması, denizin yağmur suyu ile karışması gibidir. Kötülerle ne kadar uzun süre düşüp-kalksan da onlarla ülfet etmek, vahşi hayvanları terbiye etmek kadar zordur.

— 20 —

(128a) İskendere vermiş olduğu bir başka öğütte der ki, ilk başta yapman gereken şey, haklıların ödüllendireceğini, yanlış yola sapanları ve yeryüzünde bozgunculuk yapanları şiddetle cezalandıracağını halkın bilmesidir.

— 21 —

Eğer işler karışır, çıkış yolu bulamazsan, bu konuda başvuracağın bilginler olmalı. Yönetici, işlerini yoluna koyabilmesi için âlimin cahilden üstün olduğuna inanması gerekir. Başkasından fikir al-

dığım için kişilerin seni küçümseyebileceği, veya fikrini aldığı kim-selerin yanında değerinin düşeceği hatırına gelebilir. Böyle bir dü-şünceyi hemencecik kafadan sil at. Çünkü yararlandığım bilgi ve ca-hile karşı gösterdiğin başarı, senin için daha değerlidir. Karşısında iki tip insan vardır: İlim öğrendikçe faziletinin artacağını söyleyen âlim; ve sadece kendi görüşünü paylaşanlara değer veren cahil.

— 22 —

Bilmelisin ki, kusursuz kimse olmadığı gibi her türlü iyilikten yoksun biri de mevcut değildir. Bir adamın kusurlu oluşu -sakıncası olmayan konuda- yardım yapmana engel olmamalı (128b) iyi olması da gereksiz yere ona yardım etmene sebep olmamalı. Bilmelisin ki, kötü yardımcıların çokluğu senin için iyi yardımcıları kaybetmekten daha zararlıdır.

— 23 —

Adalet, Allah'ın yeryüzündeki terazisidir; o sayede zayıf kuv-vetliden, haklı haksızdan hakkını alır. Allahın, kulları için koyduğu bu teraziyi kim bozarsa cehaletin en büyük örneğini vermiş, ve Al-lah'a karşı büyük bir küstahlıkta bulunmuş olur.

— 24 —

Âlim cahili bilir, çünkü bir zamanlar o da cahildi. Fakat cahil âlimi bilemez, çünkü o hiç bir zaman âlim olmamıştır.

— 25 —

Tahsil yapmaktan amacım, ilmin zirvesine ulaşmak değil, akıllı biri için bilinmesi gerekeni öğrenmektir.

— 26 —

Delil doğrular, yalanlamaz. Bizim söylediğimizi doğrulamazsa onlarınkini de doğrulamaz.

— 27 —

Bilge olmayan kişi daima hastadır.

— 28 —

İşlerinde iki prensipten yararlan, bunlardan biri arzu ve isteklerin uyumlu olsun; diğeri de tuttuğun işde sebat et.

İşlerini ertelemekten, bıkkınlık ve yılgınlık göstermekten sakın. Erteleyecek olursan birikip çoğalır, sonra üstesinden gelemezsin. Başkasına havale etsen sana ağır gelir (129a) ve elindekini de zâyi edersin

— 29 —

Bilmelisin ki, bütün işler küçük ve büyük olmak üzere ikiye ayrılır. Küçük olanları senin yapman yakışık almaz; büyüklerini de başkasına havale etmen uygun düşmez. Küçük olanları yapmaya kalksan büyükleriyle uğraşmaktan alıkor; büyüklerini başkalarına havale etsen koruduğundan daha çoğunu zâyi; düzelttiğinden daha fazlasını bozmuş olursun.

— 30 —

Cömertlik, gücünün yettiği ölçüde lâıyk olana ihtiyacı kadarını vermektir; bu sınırı aşan kimse aşırılığa sapmış, cömertlikten savurganlığa düşmüş olur. Gereksiz yere döküp saçmak, övgüye değer bir hareket değildir. Yerinde harcamasını bilmeyen deniz kenarında su dağıtana benzer. Bir ihtiyaç maddesini ihtiyacı olmayana veren, nefesine düşmanlık etmiş olur.

— 31 —

Hikmet tedbirin başı, nefsin silahı ve akim aynasıdır. Hikmet sayesinde hoşla gitmeyen şeylerin üstesinden gelinir ve sevilen şeyler onunla güç ve şeref kazanır. Hikmeti elde etmek için araştırma yapmanın düşüncesi ne güzel, onun ruha kazandırdığı değerler ne hoştur. Hikmet her tür güzelliğın ve övüncün ilkesidir.

Hikmetin geçersizliğini isbata yeltenen birinin, farkına varmadan onu kabullenmesi, hikmetin değerini yüceltmeğe yeter. Çünkü (129b) «hikmet işe yaramaz batıl bir şeydir» sözü negatif olarak onun gerçek olduğunu gösterir. Hikmetin, cehaletin zıdı oluşu, onun değerini göstermeğe yeter. O cehalet ki, bütün insanlar ondan sakınır ve kendilerini ona karşı savunurlar.

Gerçek anlamda dünya nimetleri hikmet sayesinde kazanılır. Sonunda kurtuluşa ermek için işe yarayacak o'dur; nefis onun sayesinde düşmanlık etmiş olur.

— 32 —

Nefsin en büyük arzusu iyi bir anı bırakmaktır. Liderlik, iyi olarak anılma arzusunun bir sonucudur; bu arzu normal yollardan tatmin edilmezse hasetliğe, hasetlik de yalana yol açar. Yalan ise her çeşit kötülüğün kaynağıdır. Neticede yalan, ruhdaki koğuculuk duygusunu harekete geçirir, koğuculuk kine, kin de zulme yol açar. Zulm şiddeti, şidet kini, kin çekişmeyi, çekişme düşmanlığı, düşmanlık savaşı gerektirir. Savaş kurulu düzenleri yıkar, uygarlıkları harab eder; bu durum tabiatın işine karşı gelmektir; tabiatın işine karşı gelmek ise her şeyin bozulup berbad olması demektir.

— 33 —

Liderlik arzusu normal yollardan tatmin edilirse doğruluğa yol açar, doğruluk günahattan sakınmayı gerektirir. Şu halde yalanın zıdı olan doğruluk, her çeşit iyiliğin kaynağıdır. Günahattan sakınmanın sonucu adalettir, adalet (130a) ülfete, ülfet cömertliğe, cömertlik yakınlaşmağa, yakınlaşmak dostluğa, dostluk ise uğurunda her şeyi vermeğe değer. İşte kanunlar bu sayede işler ve dünya bu sayede bayındır hale gelir. Bu durum, tabiatın işine uygundur. Böylece, normal yoldan liderliğe talip olmanın iyi bir hareket olduğu ortaya çıkmış oluyor.

— 34 —

Mülkünü dinine hâdim kılan hükümdar başkan olmağa layıktır; dinini mülküne hâdim kılanın mülkü, kendisi için bir felâket olur,

— 35 —

Hükümdar gayretli, düşünce ufku geniş, iyi araştırma yapabilen, uzağı gören, merhametli, öfkelenince öfkesini yenen biri olmalı. Arzu ve isteklerini akıl süzgecinden geçirip hilgisiyle değerlendirmeli, doğru ise acele ve gevşeklik göstermeden yürürlüğe koymalı. Bu konuda kendinden öncekileri de örnek almalı.

İnsanlara toplumdaki mevkilerine yaraşır bir şekilde davranmalı ve bu konuda lüyerarşiyi bozmamalı. Hükümdar güzel ahlaka ve dine bağlı, iyiye ve fazilete teşvik edici olmalı.

Cesaret, biri felaket ve bela karşısında, diğeri de felakete uğradıktan sonra gösterilen cesaret olmak üzere iki kısımdır. Bu iki tür cesaretin de bir hükümdarda bulunması arzu edilir, ama (130b) ikincisi güçlü bir şekilde olursa öbürünün yerini de doldurur.

— 36 —

Sadece kendi görüşüyle yetinen hükümdar beğenilmez. Vezirine kadar sırrı yayılan hükümdar, halkın arasındaki zavallılar seviyesine düşer.

— 37 —

Dürüst ve namuslu kimselerin kendilerini güvence altında hissetmeleri, kötü ve yaramazların da senin hışmına uğrayacaklarına inanmaları, iyi yönetimin bir göstergesidir.

— 38 —

Sonunda yok olmayacak zenginliği, değişmeyecek hayatı, elden gitmeyecek saltanatı ve hiç değişmeyecek olan ebediyeti ara bul.

— 39 —

Kendini kendin için islah et ki, insanlar sana tâbi olsun. Merhametli ve yufka yürekli ol. Senin merhamet ve yufka yürekliliğın cezayı hak edenlerin ve dayakla yola geleceklerin bozgunculuk yapmalarına yol açmasın.

Kanunları uygulamaya çalış, çünkü sürekli huzur bununla sağlanır.

— 40 —

Düşmanına karşı fırsat kolla. Feleğin dönele olduğunu bil. Haklı olanlara karşı mücadele etme. Dine bağlı olanlarla savaşma. Dini mülküne temel yap, dine karşı olan, senin mülküne de düşmandır. Kanuna saygılı olanın kanını dökmek ve onu perişan etmek sana yasaktır. Geçenlerden ibret al, geleceklere ibret olma.

— 41 —

Azınlıktan sakın, çünkü gücünü tüketip bitirir. Kendini beğenmişlikten sakın, (13a) zira bu durum faziletle bağdaşmaz. Bilmelisin ki, bozguna uğramanın başlıca sebebi kibirlenmektir.

— 42 —

Ahiretini korumak için dünyanı siper et; dünyanı korumak için ahiretini siper etme.

— 43 —

Dünyadan elini eteğini çeken takva sahiplerine ikramda bulun. Dindar olarak tanınanları meclisinde öne geçir. Hükümdarlara yaraşır şekilde hükmet; bunun isbatı, kimseye zulmetmeyeceğini bilecek, insanların seni öğmesidir. Böylece ahiretin de selamete ermiş olur.

— 44 —

Elden çıkıp gidenle övünülmez, sürekli elde bulunmayanla da zenginlik olmaz. Kanaat et ki, zengin olasın.

— 45 —

Dünyaya karşı çok haris olma, çünkü pek az kalacaksın.

— 46 —

Sürekli acımasız olan bir dünyada gönül huzuru bulanlara şaşarım. Böyleleri, şan şeref ve zafer kazandıktan sonra bırakıp giden kiralardan hiç ibret almazlar mı!..

— 47 —

Hikmetin hakkını vermelisin, O'nun doğruluğunu ispat ederek sana sevdirene yeterince ver. Hoca ve öğrencilere bol bol dağıt. Önemli kimselere özel fondan yardım yap.

— 48 —

Bilmelisin ki, hikmetin siması en parlak bir sima, sözü en tath bir söz ve onu araştırmak yararlı şeylerin en değerlisidir. Hikmetten elde ettiğin yararı, başka şeylerden elde edemezsin.

— 49 —

Ahiret hayatını yoluna koyabilmek için dünyaya talip olunuz. Dünya için dünyaya talip olmayınız. (131b) Dünyada kalınacak süre ne kadar az, göçüp gitmek ne kadar sür'atli!.. Dünyaya bel bağlamadım ve daima tetikte bulundum. Yaratıcı olan Allah'tan dileğim, beni dünyadan ve dünyalıları da benden esenükte kılmasıdır.

— 50 —

Bela geldiğinde, felâket indiğinde sabretmek aklın, metanetin ve doğru düşüncenin bir gereğidir. Öyleyse başına gelene katlan; çünkü rahat yaşayışın verdiği bir sıkıntı vardır. İnsan beklenmedik bir anda felaketle de imtihan olunabilir. Öyleyse henüz başa gelmeyen belaları düşün, elinde kalana bak da metin ol. Dünyanın hali bir kararda kalmaz, daima değişir. Nimete nankörlük etme, sonra ziyana uğrayanlardan olursun.

— 51 —

Zayıf olan düşmanına kuvvetliymiş gibi davran. Askerine dikkat et; felâkete uğrayan durumunu kolla, bu felâket, düşmanımı

savunmaya zorlayabilir. Çünkü halk vatanını kaybedenden ve mazlumdan yana çıkar.

— 52 —

Dindar, iyi ve namuslu kimseleri gözetip kolla. Böylece ahirette kurtuluşa erer, dünyada da şeref kazanırsın.

— 53 —

Bozguncuların kökünü kazı, böylece dinin ve halkın huzura kavuşmuş olur. Dalgın olma, çünkü gaflet pişmanlığa yol açar. İnsanlar senin zulmünden emin olmadıkça kendini güvenlikte sayma. (132a) Senin yaptığın bir işi başkaları da yapınca cezalandırma.

— 54 —

Geçenlerden ibret al, maziye unutma. Sağlığına dikkat et ki başarılı olasın.

— 55 —

Doğruluk, yaratıkların yaşama güvencesidir.

— 56 —

Yalan bir hastalıktır, yakalanan bir daha kurtulamaz.

— 57 —

Ölümü göz önünde bulunduran kendini islâh eder.

— 58 —

Kendi özünü kirletene dostları bile kin besler. Arkadaşlarının gizli kusurlarını araştıran soylu kişi olamaz.

— 59 —

Halk, kendisine katı davrananın zelil ve perişan olmasından hoşlanmaz.

— 60 —

Halk, aşırı yergide bulunanların yaşamasını istemez.

— 61 —

İyi bir anı bırakarak ölenin durumunu, kötü bir hayat sürenin-
kinden çok daha iyidir.

— 62 —

Hükümdara karşı gelen ecelinden önce ölür.

— 63 —

Halkla tartışmaya giren hükümdar şerefini yitirir.

— 64 —

Bayağı şeylere düşkün olan hükümdar için ölmek daha şerefli
bir harekettir.

— 65 —

Aşırı derecede dünyayı seven fakir olarak, kendine hakim olan
zengin olarak ölür.

— 66 —

İçkiye düşkün olan âdilerden sayılır.

— 67 —

Öleni kıskanan az olur.

— 68 —

Hikmet fâniler için bir şereftir.

— 69 —

Tamahkârlık zillete yol açar.

— 70 —

Başkalarını kötölemek şeref ve haysiyeti lekeler, insanı tehlikeye atar.

— 71 —

Edepsizlik, ataların yaptığını yıkar.

— 72 —

Cehalet en kötü arkadaştır.

— 73 —

(132b) İnsanlara yüz suyu dökmek yok mu, işte küçük ölüm odur.

— 74 —

Yönetici, halkı kazanılmış bir mal gibi değil, bir dost ve bir kardeş gibi bilmeli, şan ve şerefi halkın istemediği bir yönetimde değil, iyi eser bırakmakta ve dürüst bir yönetim kurmakta aramalı.

— 75 —

Adalet mesleğini seçenin kimseden korkmaması gerekir. «Adil olanlar Allah'tan korkmazlar» denilmiştir. Yani O'nun rızasını gözetir ve emirlerini uygularlarsa Allah'tan korkmaları için bir sebep kalmaz.

— 76 —

Adil olmayan hükümdar hükümdar değil, iğrenç bir zorbadır.

— 77 —

Site'nin dirlik ve düzenliği iki şeyle sağlanır: Biri maddi refah, diğeri de eğitimidir. Site halkı eğitimsiz ve kanunlara saygısız bir şe-

kilde mürefeh yaşasalar da, bu durum onları felâkete ve yasakları çiğnemeğe sürükler. Eğitilmiş, kanunlara saygılı, fakat iktisadî sıkıntı içindeyseler, bu durum bunahmlara ve çekilmelere yol açar.

— 78 —

İskender'e yazdığı bir mektupta şunları öğütler: Âdî olanlar korku ve baskıya, seçkinlerse edep ve hayaya boyun eğerler. Sen bu iki sınıfı birbirinden ayırmalısn: Ötekilere karşı katı ve kaba davran; berikilere de izzet ve ikramda bulun.

— 79 —

(133a) Otorite ne çok şiddetli ve katı, ne de çok gevşek ve zayıf olmalı; çünkü birincisi yırtıcı hayvanlara, ikincisi de çocuklara yaradır bir huydur.

— 80 —

İskender'e şunları yazmıştı: Krallara şeref kazandıran üç şey vardır: İyi kanunlar koymak, önemli fetihler yapmak, harab olan şehirleri imar etmek.

— 81 —

Gene İskendere şunları yazmıştı: Ne sen halkın işini ve yaşayışını ideal seviyeye ulaştırabilirsin, ne de halk kusur ve hatadan kurtulabilir. Bu konuda ne kadar zorlansan da amacına ulaşamazsın. Öyleyse halka karşı toleranslı davran ve birtakım kusurlarını görmezlikten gel. Böylece senin hakkında iyi şeyler düşünmeye başlarlar ve işlerin düzen alacaktır. Şam Yüce Allah, belli bir kişinin işlediği günah yüzünden bütün bir milleti helâk etmez; tersine, kamunun selameti için belli kişilerin günâhını bağışlar.

— 82 —

Halkı cezalandırırken intikamcı gibi değil, islâhateci gibi davran. Bu konuda doktoru örnek al, doktor hastanın yakalandığı çoğu has-

tahkların kendisine yapılan tavsiyelere uymadığından ve yasaklananları yaptığından ileri geldiğini bilir. Sevimsiz ilaçlarla onu tedavi ederken, doktorun amacı hastasını cezalandırmak değil, sağlığına kavuşturmaktadır.

— 83 —

(133b) Sözü'n kisası anlamlı olmalı.

— 84 —

Sana yüz vermeyeni önemersen kendini küçük düşürürsün; sempati gösterene iltifat etmezsen anlayışsızlık örneği vermiş olursun.

— 85 —

Koğuculuk kalplere kin eker; sana laf getiren götürür de.

— 86 —

Aristoteles, eh kesik bir adama rastlar ve der ki; Kendine ait olmayanı aldı, ona ait olan da kendinden alındı.

— 87 —

Başkasına dost olmak şöyle dursun, cahil kendine bile düşmandır.

— 88 —

İskendere şöyle yazmıştı: Halka iyi davran ki sevgisini kazan-sın. İyilik ve sevgiye dayanan yönetim, başkî ve zulme dayanandan daha devamlıdır.

Bilmelisin ki, sen sadece bedenlere hükmedebilirsin; ama iyilik yaparak gönüllere hükmetmeğe bak.

Bilmelisin ki, konuşabilen halk yapmasını da bilir; konuşur-mağa bak ki yapamıyınlar.

— 89 —

Aristoteles, bir talebesine gönderdiği mektubun başlangıcında şöyle yazmıştı : Üzerine hoşnutluk selâmi değil, âdet selâmı olsun.

— 90 —

Başkasından ibret alan mutlu kimsedir.

— 91 —

Arkadaşlarına demiş ki, ruhumuzu eğitmek başlıca amacınız olsun; bedene gelince, zaruret derecesinde dikkat gösterin. Maddî hazlardan kaçının, (134a) hazlar, zayıf iradeleri köle yapar, güçlü iradeliler bile ona karşı koyamaz.

— 92 —

Felâkârlık keremin sonucudur.

— 93 —

Yaptığını başa kakmak ve ileri-geri konuşmak kadar namus ve şerefi rencide edici başka bir şey yoktur.

— 94 —

O'na; «Siz filozoflara ne oluyor ki, herkesten öğrenmekten çekiniyorsunuz» derler. Aristoteles : «Ne taraftan gelirse gelsin, ilmin yararını bildiğimiz için» cevabını verir.

— 95 —

Faziletli bir iş yapmayan bari kötülüğü terketsin.

— 96 —

Her hür olan cömerttir, ama her cömert hür değildir. Hür olan doğuştan cömerttir; hürriyetten yoksun cömertlik, yapmacık ve alışkanlıktan ibarettir.

— 97 —

Biz hakkı da Eflatunu da severiz, ama bunlar birbirinden ayrılmca sevgiye layık olan hakdır.

— 98 —

Aristoteles, taleblerine demiş ki : Dört kulağınız olmalı; ikisiyle size yararlı olanları dinlersiniz, diğer ikisiyle de işinize gelmeyenleri dinleyip terkedersiniz.

— 99 —

Yiyip içtiği şeylerle övünen bir topluluk görmüş ve bırakın böyle şeyleri, bunlar bayağılıktır; edebinizle övünün, edeb şereftir demıştır.

— 100 —

Aristoteles, Eflatun'un huzuruna girer ve o'nun öfkeli olduğunu görünce «sizi öfkeliendiren nedir, hocam!» der. Eflatun : «Güvenilir birinin senin hakkında bana anlatıkları!» deyince Aristoteles şu karşılığı verir : «Hocam! Güvenilir bir kişi koğuculuk yapmaz ve böyle bir davranışa izin vermez.»

— 101 —

İnsanlar aciz ve düşkünken değil, güçlü ve nüfuzlu iken denenmeli.

— 102 —

Aristoteles'e insanın yapabileceği en basit şeyin ne olduğu sorulmuş, o da sükût etmektir, cevabını vermiş.

— 103 —

Kral Rofestanos'un oğlu Nataforas (?) halkın huzurunda konuşmayınca kalabalık karşısında Aristoteles şu hitabede bulunmuştu :

Takdis, ta'zim ve saygı yaratıcımıza layıktır. Ey yüce topluluk! İlim, yaratıcının bir bağıışı; hikmet, O'nun bir vergisidir. Veren, esirgeyen, alçaltan ve yükselten o'dur, Takdis ve tenzih doğruyu öğretene ve sebepler sebebine lâyıktır. Ey yüce topluluk! İnsanların birbirinne karşı üstünlükleri, soy-sopla değil akılladır. Filozof Eflatun'dan öğrendiğime göre, hikmet bütün ilimlerin başında gelir. Edep akhın ürünü, zihnin aşısıdır. Karmaşık fikirler keskin görüşle çözüme kavuşur. Tolerans sayesinde hedefe varmak kolaylaşır. Tatlı söz sevgiyi devam ettirir. Şefkat sayesinde işler kemâle erer. Hayatın tadı ve tam mutluluk ahlâkî toleransla elde ediür. (135a) Susmasını bilen yüksek vakar kazanır. Doğru düşünmek insanın değerini ve şerefini artırır. Barış adaletle sağlanır. Alçak gönüllülük sevgiyi çoğaltır. Namus sayesinde işler yoluna girer. Efendilik faziletle kazanılır. Düşmana karşı üstünlük adaletle sağlanır. Ağırbaşlılık dostları çoğaltır. Yumuşak huyluluk kalpleri kendine bağlar. En büyük cömertlik başkasını kendine tercih etmektir. Karşılıksız yardım yapmakla insan âlicenaplığa yükselir. Dostluk, vefkârârlık sayesinde devam eder. Fazilet, doğrulukla kemâle erer. İyi alışkanlıklar kazanan örnek gösterilir. Geçen günlerden ders almak gerek.

Zaman felâketlere gebedir. Yeme ve içmenin tadı sağlıklı çıkarır, üzüntü ve sıkıntılar hayatın tadını kaçırır. Yaptığı iyiüğü başa kakan nakörlük etmiş olur. Nimete karşı nankörlük, ondan mahrum kalmaya yolaçar.

Cimri adam zengin olsa da hakîrdir, cömert adam fakir olsa da şerefli dir. Tamahkârlık sürekli fakirlik demektir. Başkasından bir şey beklememek, doğrudan doğruya zenginliktir. Bilmiyorum demek ilmin yarısıdır. Düşünmeden cevap vermek hataya yol açar. (135b) Eğitim zekayı keskinleştirir. Edep, soy-sop temizliğini gereksiz kılar. Takva âlimin şiarıdır, Gösteriş cahilin elbisesidir. Ahmakla boy ölçüşmek ruha işkencedir. Kadına düşkünlük ahmakların işidir. Gâiple uğraşmak vakit öldürmektir. Belâyâ maruz kalanın nefsi tehli kededir. Ummak, hayal kırıklığına uğramanın sebebidir. Sabır iradeyi güçlendirir; ayrıca sabır, sevincin meyvesi ve sıkıntıların yok olmasıdır. Cahil ile dost olan daima aldanır. Tehlikeli davranışlarda bulunan daima pişman olur. Değerini bilen kendini halk arasında boşa harcamaz. Bilgisi aklından daha çok olanın ameli, kendisi için bir yükür. Tecrübeyle sâbit olan bir şey, doktorun görüşünden daha

sağlamdır. Edepten mahrumsan susmayı tercih et. Bilgiden yararlanmayan, cehaletin zararından yakasını kurtaramaz.

Bir işte sebat eden pişman olmaz. Atılğan olan eninde sonunda bir bataklığa saplanır. Acele edenin başı belâyaya girer. İyi düşünen sonunda üzülmez. Sormasını bilen öğrenir. Gücünün yetmediği yükü yüklenen iflâh olmaz. Tecrübenin sonu yoktur, akıllı olan daima tecrübesini arttırır. Adet ve gelenek, her şey üzerinde etkisini sürdürür. Karakterden başka herşeyi değiştirmek mümkündür. İlâhi kazadan başka herşeyin bir çaresi vardır. Bilge kişiye herkes saygı gösterir.

(136a) Belâgattan nasibini alan biri için özlü konuşmak yeter. Dinleyenin kıt anlayışlı olması, konuşmacıya söz getirmez. Kesin bilginin zevkine eren kimsenin, soru sormaya ve tartışmaya ihtiyacı yoktur; böyle bir anlayış düzeyine çıkamayan kimse cehaletin pençesine düşmüş; kendi görüşüyle avunan, kötü arzularının kurbanı ve kötü alışkanlıkları yüzünden ilmin verilerinden yüz çeviren bir zavallıdır.

Dostları bir felâkete uğradığı zaman üzülme, sabretmekten daha çok övgüye değer; fakat kendisi felakete uğrayanın sabretmesi üzülmesinden daha iyidir.

Mutluluğu yitirmenin en önemli sebebi zulümde ısrar etmektir.

Gerekli eğitimi görmeden hükümdarın hizmetinde bulunmak isteyen kendini felakete atmış olur.

Soyluluğa yükselmek zor, bayağılığa düşmek kolaydır.

— 104 —

En değerli iş, yaşlıların kanunla, gençlerin askerlikle uğraşmalarıdır.

— 105 —

İşlenen suç ve kötülüklerin faili gizli kalınca korku ve panik yaratır, ortaya çıkarılınca üzüntüye yol açar. İyiliklerde durum tersinedir. Gizli kalınca sevinç, ortaya çıkarılınca haz ve lezzet verir.

— 106 —

İlimden başka herşeyin azı çoğundan daha hafiftir; oysa ilim arttıkça taşınması kolaylaşır.

— 107 —

(136b) Dostlarının gizli kusurlarını araştıran soylu kişi olamaz.

— 108 —

Aristoteles'e: «Hangi canlı daha güzeldir» diye sorulmuş; «Edep ve ahlâkla donatılmış olan insan» cevabını vermiş. Ona: «yararı en yaygın olan şey nedir», diye sorulmuş: «Kötülüğün ortadan kalkması» demiş.

— 109 —

Herşeyin dalı köke bağlı, parçası bütündendir. Şayet siz, yaşamayı sevdiğiniz halde dünya nimetlerinden eletek çekersiniz tam zahid sayılırsınız; çünkü sevip beğenmenin kökünde iyi ömür sürme düşüncesi yatmaktadır. Buna göre, nimetlerden eletek, çektiği halde dünyaya rağbet eden, kökü bırakıp dala tutunmuş sayılır. Gerçekte uygun kişi, kökledah kendinde toplayandır.

— 110 —

Her yönüyle iyi olan adam, ilişki kurduğun zaman seni islâh edendir. Her yönüyle kötü olan ise, ilişkiler sonunda seni berbad edendir. Senin hoş gitmeyen yönlerini islâh eden eğiticiye sakın kızma.

— 111 —

Bütün insanlar hâkimdir; kimisi özel, kimisi de genel manada hakimdir: Bir şey hakkında yanlış düşünen, o konuda yalan söyleyen ve hakkı olmadığı halde ondan alan, zalim ve yalancıdır. İsbetli düşünen, o konuda doğru söyleyen ve hakkına razı olan ise âdil ve

dürüstdür. (137a) İnsanların her davranışı bu iki ayırımın dışında değildir.

— 112 —

Dünyada en iyi şey hikmet olduğuna göre, ahirette hikmet sahibine verilecek mükafat da ahiretin en büyük mükafatı olacaktır. Şu halde tüm gücünle hikmete yönelmelisin.

— 113 —

Aristoteles'e, akıllı bir insanın neleri edinmesi gerekir, diye sorulmuş.

— Gemi battığı zaman birlikte yüzebileceği şeyleri, demiş.

— 114 —

Bal arısı balözünü en güzel çiçeklerden topladığı gibi, bir edebiyatçı da edebiyat ürünleri arasından en güzelini seçebilmeli.

— 115 —

Aristoteles güzel bir sanata sahipti, o sanatı, icra edebilecek birine öğretti ve bir daha onunla ilgilenmedi. Bazıları, neden böyle yaptığını sorunca, dedi ki: Sanatı, icra etmek için öğrenmedim, ruhumu eğitmek için öğrendim; aldığım bu eğitimle daha çok sanatlar öğreneceğimi umuyorum.

— 116 —

Sözünde durmak soyluluğun bir göstergesidir.

— 117 —

Cahilin dili ölümünün anahtarıdır.

— 118 —

İhtiyaç hile kapısını açar.

— 119 —

Susmak, mantıksız konuşmaktan daha iyidir.

— 120 —

İkrâm etmekle değer artar.

— 121 —

Nimet, alçak gönüllülükle kemâle erer.

— 122 —

Başkasına yük olmamak tam soyluluğun göstergesidir.

— 123 —

Adalet prensibinden ayrılmayanın başına az felâket gelir.

Gereksiz yere konuşmayı terketmekle daha mükemmel fazilete erersin.

— 124 —

Kötülükler söz taşımakla gelişip çoğalır.

— 125 —

(137b) İskender'e demiş ki, güzellik, sahib olana zarar; bakana yarar sağlar.

— 126 —

İlim tahsilinden bıkan bir gence Aristoteles demiş ki: «Sen öğrenmek ve araştırma yapmaktan bıkıyorsun ama, bu gidişle bahtsız olacağından korkuyorum».

— 127 —

Aristoteles, ilme karşı ilgisiz davranan bir delikanlı görmüş ve «Tahsil yapmanın sıkıntılarına katlanmazsan, sonra cehâletin fenalıklarına katlanmak zorunda kalırsın» demiş.

— 128 —

Aristoteles, talebelerinden birine demiş ki: «Yavrucuğum! Kendi değerini bilmeyen insanlarla arkadaş olma. Kendi değerini bilenle düşüp kalkmanın tadına doyum olmaz. Değerini bilmeyenin dostluğundan hayır gelmez».

— 129 —

Kazanç ve geçimi düşünen bir insan, hikmetten istifade edemez.

— 130 —

Akıldan yoksun olan bir beden, daima şehvet peşinde koşarsa ben onu kınamam. Fakat, insana neyin yarattığını bildiği halde yaşmayanı yapan nefse acırım. Beden nefsin (ruh) iyi isteklerine boyun eğerse (138a) takdire değer bir davranıştır. Kötülükleri alışkanlık haline getirirse biri öbürüne üstün gelir.

— 131 —

Bozguncuların takdir edildiği, öfkeliilerin mutlu olduğu, soyluların kıskanç, oburların zengin ve hükümdarların vefakâr olduğu görülmemiştir.

— 132 —

Altın ateşde eritilerek saflaştırıldığı gibi, kişi de mesleğinde pişerek olgunlaşır.

— 133 —

Hoşgörülü olmak adillere karşı silah, düşmanın tuzağına karşı siper, hasedin kıskançlığına karşı korunmaktır.

Bayağı birinin satasmasına karşılık vermemekle burnunu sürtmüş ve hızını kesmiş olursun. Senin bu olgun davranışına tanık olanlar, ona karşı hücumla geçerek senin intikamını alırlar.

— 134 —

İlim aklın kılavuzu, akıl ise iyiliğin komutanıdır.

— 135 —

Bir öğrencisi Aristoteles'e kendi arkadaşını çekistirdince O, şu karşılığı vermiş:

«Arkadaşın senin hakkında aynı sözleri sarfetse, inanmamı ister miydin?» Öğrenci :

«Hayır.» Aristoteles :

«O halde başkası için kötülük düşünme ki, senin için de düşünmesinler.»

— 136 —

Adamın biri Aristoteles'e «Duyduğuma göre beni çekistirmişsin», demiş. Bunun üzerine Aristoteles: «Üç meziyyetten birine sahip olmadığına göre, niçin seni çekistireyim» der.

«— Üç meziyyet dediğin de nedir?»

«— Bana yarayacak bilgi, veya beni eğlendirecek lezzet, ya da iyi bir işe yönlendirecek güçtür.»

— 137 —

Başarılı talebenin hakkı idrâk zevkine ermek; başarısız olanın ki ise ümitsizliğin verdiği rahavettir.

— 138 —

(138b) Sağnak yağmurların kaya üzerindeki bitkiye yararlı olmadığı gibi çok okumanın da geri zekâhya yararı yoktur.

— 139 —

Kişinin dili aklının kâtibidir; akıl neyi yazdırırsa dil onu söyler.

— 140 —

Aristoteles, çok yemek yiyen bir adam görmüş ve : «Be hey adam! Güç-kuvvet, çok yemekle değil, gerekeni yemekle elde edilir» demiş.

— 141 —

Eğitim için tecrübe, ibret almak için zamanın dönekliği yeter de artar.

— 142 —

Eğitim, zenginler için bir süs, fakirler için geçim kaynağıdır; eğitim sayesinde fakir, hür kimseler arasında yaşamağa hak kazanır.

— 143 —

Bir adam Aristoteles'e, «belâğat nedir» demiş.

O da : «Az ve öz konuşmak, süratli ve doğru cevap vermektir» diye karşılık vermiş.

— 144 —

İskendere şöyle yazmış : İnsanlar sende parlak fikir ve büyük bir ideal görmekten hoşlanırlar; alçak gönüllü ve toleranslı olmanı da severler. Bu iki prensibi birleştir ki, halkın sevgi ve takdirini kazanasın.

— 145 —

Aristoteles, İskendere şunları yazmış : Sen soylu kimselerin kralısın, onlara başkan olmak gibi bir fazilete sahipsin. Şerefine şan

katacak olan şey, halkın durumunu iyileştirmektir. Böylelikle yaramaz ve kötülerin değil, (139a) iyi ve seçkinlerin başkanı olmuş olursun. Tiranlık bir çok bakımdan kötü ise de, en çok kötü olan yönü, başkanlığın değerini düşürmesidir. Çünkü böyle bir yönetimde insanlar hür değil köledirler. Oysa hür insanların lideri olmak, kölelerin lideri olmaktan çok daha şerefli dir. Hür insanlar dururken kölelere lider olmayı tercih eden adam, hayvan mantığını insan mantığına tercih eden gibidir. Başkanlığı zoraki ele geçiren zorba, doğru hareket ettiğini sanabilir. Oysa bu haliyle o, gasbettiği merkebe binen adam gibidir, krallık makamını gasbetmiştir; zorbalara köle, krallar baba gibidir. Hükümdarlığın değerini düşüren bir başka husus da İran şahlarının tutumudur; onlar, kendi oğullarına ve halklarına köle adını verirler.

— 146 —

Aristoteles'e : «Haklı bile olsa söylenmemesi gereken şey nedir» diye sorulmuş. O da, «insanın kendini öğmesi» demiş.

— 147 —

«Filozoflar niçin mal-mülk edinirler» sorusuna Aristoteles : «Layık olmadıkları makama geçmemek için.» diye cevap vermiş.

— 148 —

Gerçeği bize ulaştıran atalara teşekkür etmeyiz; (139b) Herşey bir yana, gerçeği bulan ve bizim gerçeğe ulaşmamıza sebep olan onlardır.

— 149 —

Her insanın hoşnutluğunu kazanmak, ulaşılması imkânsız bir hedeftir. Öyleyse, zulümden hoşlanan birinin sana olan öfkesine aldırma.

— 150 —

İnsanı hayvandan üstün kılan düşünme ve konuşma yeteneğidir; bir kimse anlamaz ve susarsa hayvanlaşır.

— 151 —

Çok içki içmeyin; aklınızı bozar, anlayışınızı kısırlaştırır.

— 152 —

Aristoteles, bir meseleyi talebesine tekrar tekrar anlatmış ve «anladın mı?» diye sormuş. «Anladım» demiş öğrenci. Bunun üzerine Aristoteles: «Anladığına dair bir belirti göremiyorum» deyince öğrenci: «Nasıl olur?» demiş. O, «seni sevinçli göremiyorum çünkü anlamamanın belirtisi sevinçtir.» şeklinde cevap vermiş.

— 153 —

Herşeyin yenisi iyidir, ama sevginin eskisi daha iyidir.

— 154 —

Aristoteles demiştir ki: «Ben içki içerdim ve içkiye kanmazdım; Allahı tanıyınca içmeden kandım».

— 155 —

Allah'ın mahiyetini kavramak zor, dil ile ifade etmek ise imkânsız bir şeydir. Şam yüce Allah hakkında müsbet (pozitif) bir yargıda bulunmak doğru değildir; ama başka varlıklar hakkında böyle bir hüküm doğrudur. Söz gelimi: Sokrat Allahın kuludur, önermesi doğrudur. Müsbet hiç bir sıfatı Allah'a isnad caiz değildir. Ama selbî (negatif) sıfatlarla Allahı nitelendirmek doğrudur. Söz gelimi Allah'm sıfatı yoktur, tarifi yoktur, benzeri yoktur. Selbî sıfatların dışındaki sıfatları Allah'a isnad doğru olamaz.

— 156 —

(140a) Thimeios Aristoteles'e demiş ki, Eflatun'un sözlerinden hatırında kalan birini bana söyler misin? O da Eflatun'un şöyle söylediğini duydum demiş: «Sana yararı dokunana yararlı olan her şey senin için de yararlıdır. Fakat sana zararı dokunana zararlı olan her şey senin için yararlı değildir.

Aristoteles bunu şu şekilde açıklamış: Bazı şeyler senin için zararlı, bazıları da yararlıdır. Eflatun, ilmin yararlı, cehaletin zararlı olduğunu söylemişti. Şimdi sana öğrettiğim ilmi Eflatun bana öğretmekle sana da yararı dokunmuştur. Şayed bana cehaleti telkin etseydi ve ben de sana onu öğretseydim, elbetteki Eflatun'un zararını görecektin. Eflatunun «Sana yararı dokunana yararlı olan herşey senin için de yararlıdır. Sana yararı dokunana zararlı olan herşey senin için de zararlıdır.» sözünün açıklaması işte budur. «Sana yararı dokunana zararlı olan herşey senin için yararlı değildir.» sözünü de şöyle açıklayabilirim demiş : İlim sendeki cehalete zarar verir. Cehaletle ilim birbirlerine zararlıdır; sendeki cehalete zararlı olan ilim senin için yararlı, cehalete zarar vermeyen ise senin için yararlı değildir.

— 157 —

Eberhos Aristoteles'e der ki: Ey felsefenin öncüsü! Felsefe öğrencisinin önce hangi disiplinden başlaması gerektiği konusunda bize bilgi verir misin.

Aristoteles: Mademki felsefenin kaynağı ruhdur (nefs); öyleyse felsefe öğrencisi önce psikolojiden başlamalı.

Eberhos: Psikoloji ilmi nasıl ve hangi yöntemle öğrenilir?

Aristoteles: (140b) Kişinin kendi ruh gücüyle.

Eberhos: Kişinin ruh gücü nedir?

Aristoteles: «Ruh gücü nedir» diye bana soru soran sendeki güçtür.

Eberhos: Birşey kendisi hakkında başkasına nasıl soru sorabilir?

Aristoteles: Hastanın doktora, kendi hastalığıyla ilgili sorduğu soru gibi; kör bir kişinin, çevresindekilere kendi rengi hakkında sorduğu soru gibi...

Eberhos: Hikmetin kaynağı olan ruh, nasıl olur da kendi varlığını göremez?

Aristoteles: Ruh hikmetten yoksun olunca ne kendi varlığını ne de başka şeyleri görür; tıpkı lanabası olmayanın, kendisi ve başkalarını görememesi gibi.

— 158 —

İki nimet mevcut olmadığı halde bilinir; ikisi de mevcut olduğu halde bilinmez.

— 159 —

Herşeyin bir özelliği vardır, akbn özelliği de iyi seçim yapabilmesidir.

— 160 —

Soruyu soran iyi bir şekilde sormadıkça, o soruya cevap vermeyen ayıplanamaz; çünkü soruyu iyi sormak iyi cevap vermenin anahtarıdır.

— 161 —

Hikmetten parlak bir ayna yapıp, bir olay hakkında kesin yargıya varmadan ve o konu zihnimize yer etmeden, her olayı o aynaya bakarak değerlendirmeliyiz. Zira hata ve cehaletten sakınan nice insanlar gördük ki, ölçsüzlükleri sebebiyle cehalet ve hüsrana düşmüşlerdir.

— 162 —

Aristoteles'in İskender'e yazdığı bir mektuptan: Sıkıntı ve güçlüklerle katlanarak iktidara gelen ve peyderpey yönetime çeki düzen verenleri gördük ki, (141a) olaylar kendilerine büyük bir tecrübe kazandırmış; bu sayede onlar, uzun süre iktidarda kalma şansını ve mutlu bir hayat sürme zevkini tadmışlardır. Ama, hayatın çilesini çekmeyenlerin ve kolay yollardan iktidara geçenlerin ise bunun tam tersi bir durumla karşılaştıklarını gördük. Tarihin aynası göstermiştir ki, ülkeler, sıkıntı ve güçlüklerle göğüs gererek büyüyüp bayındır hale gelir, refahın vermiş olduğu ataletle de çoraklaşıp harap olurlar. Evet, refah insanı tembelleştirir; çünkü refahın zevkini tadanlar, sıkıntıya gelemeler, eğitimden ve disiplinli, dürüst bir hayattan nefret ederler. Refahın tadım çıkarabilmek için daima boş

vakit ararlar, ömürlerini oyun ve eğlence ile geçirirler. Neticede bu durum onları felakete sürükler. Tembellikle, cehâletle ne devlet, ne namus korunabilir ve ne de toplumda düzen sağlanır. Dediğim gibi, önce tutarlı bir kanuna ve onu uygulayacak yöneticiye ihtiyaç var; geriye, halkı iyi bir hayata kavuşturmak kalıyor. Mayası bozuk ve bayağı kimselere gelince, bunlar korku ve şiddetten; soylu ve mayası temiz olanlar ise haya ve edepten anlar. O halde toplumu yönetenin muhakkak bilgini olması gerekir.

— 163 —

Acele söz söyleyenin hata peşindedir.

— 164 —

Kendisi iyi bir adam olmadığı halde, (141b) sen iyisin, denince sevinene şaşarım. Kendisi kötü olmadığı halde, sen yaramaz kötünün birisin denince öfkelenene de şaşarım. Kendi kusurlarını çok iyi bildiği halde gururuna düşkün olana ve şüphe üzerine başkasına kin besleyene ise daha çok şaşarım.

— 165 —

Kişinin, bilmediğini öğrenmesine engel olan şey, bildiğinden az yararlanmış olmasıdır.

— 166 —

Yaptığı işten zevk alan adam, bu konuda önüne çıkan engellere de katlanmasını bilir. İlmin yararını gören adam, daha çok öğrenmek için güçlüklerle göğüs gerer.

— 167 —

Kötülüğe kötülükle karşılık vermek kısıstır; kötülüğe iyilikle karşılık vermek fazilettir.

— 168 —

İnciyi istirdiyeden, altını madeninden, hikmeti de erbabının ağzından dinleyiniz.

— 169 —

Bir şey karşısında tok gözlü davranmak, onu ele geçirip zengin olmaktan daha iyidir.

— 170 —

Siyaset, tecrübesiz gençlerin ve şehvetinin tutsağı zorbaların harcı değildir, çünkü bunlar dünya işlerini bilemezler. Siyaset alanında bunlardan hayır gelmez.

— 171 —

Yaşı genç olanla ahlakı genç olan arasında hiçbir fark yoktur; çünkü hata zaman faktöründen değil, şehveti, hayatın biricik gayesi olarak bilmekten kaynaklanıyor.

— 172 —

Ne zaman, neye göre, ne ölçüde, nerede ve nasıl hareket edeceğini bilenlerden siyaset alanında ne kadar çok istifade edilir...

— 173 —

(142a) İnsan iyinin ne olduğunu bilmek ve araştırmak zorundadır; bunu, ya yeni bir yöntemle veya başkasından öğrenerek yapar. Bu iki prensip kimde yoksa, şair Homeros'ım şu sözüne kulak versin: «Ya bu faziletlidir ya da o iyidir. Kendiliğinden anlamayana başkası anlatsa da anlamaz ki... Böyle biri ne yaman bir felakete sürüklenmiştir.»

— 174 —

İyi, bizâtihi iy ve başkasına nisbetle iyi olmak üzere ikiye ayrılır. Bizâtihi iyi olan, başkasına nisbetle iyi olana tercih edilir.

— 175 —

Üç çeşit iyilik vardır : Bedendeki iyilik, ruhdaki iyilik ve dıştaki iyilik. İyilik adına yaraşan ruhdaki yiliktir. Ruhdaki iyilik, fa-

ziletli işleri yapmakla ortaya çıkar. Mutluluk iae, ruh ve bedenin fazileti sayılan şeyleri birlikte edinmelerinden ibarettir.

— 176 —

Mutluluk, insanın mayasında gizli olarak kalır, fiiliyata çıkmazsa, uykuya dalmış faziletli insana benzer.

— 177 —

İlahî (ruhî) mutluluğa (142b) erebilmek için insanın bazı dış şartlara da ihtiyacı vardır, çünkü maddi nesnelere olmazsa insanın tam mutlu olması güçtür. Ayrıca, mutlu bir hayat yaşamak için mutluluğu paylaşacak dostlara da ihtiyaç vardır.

— 178 —

Serbest organlardan birini sağa hareket ettirince ötekinin sola hareket etmesi gibi, hazlar karşısında kendilerine hakim olamayanlar daima anormal davranış gösterirler.

— 179 —

İnsandaki akli faziletlerin doğup gelişmesi öğretim ve öğrenime bağlıdır. Akli faziletleri kazanabilmek uzun zaman ister. Ahlakî faziletler ise iyi alışkanlıklarla elde edilir.

— 180 —

İyi işler aşırılık yüzünden berbad olur. Tıpkı fazla cimnastik yapmanın bedene, fazla yiyip içmenin mideye zararlı oluşu gibi. Zira normal olmayanın azı da çoğu da sağlığa zararlıdır. Normal alınan besin sağlığı yapar, geliştirilir ve korur.

— 181 —

İşte faziletler de böyledir, anormal davranışların azı da çoğu da fazilete zarar verir. Mesela herşeyden korkup ürkenler cesaret-

ten uzak olduğu gibi, hiçbir şeyden çekinmeden körükörüne atılan olanlar da cesarettten uzaktır. (143a) Şu halde insana mutluluk veren cesâret, iki aşırı uçdan uzak olandır.

— 182 —

Haz ve elem gibi, davranışları etkileyen duygulara bakarak, insanların ahlâkî yapıları hakkında bir yargıya varabiliriz. Bedenî hazlardan sakınan ve bundan mutluluk duyan adam namusludur; bedenî bazlardan sakınmanın sonucunda elem ve ızdırap duyan ise şehvet perestinin biridir. Öteki ahlâkî davranışlar da yine haz ve elemle kıyaslanabilir.

— 183 —

Çoğu insanlar, fazilet sayılan davranışları yapmayarak sadece bilgisiyle yetinirler ve böylelikle kendilerinin faziletli olduklarını sanırlar. Böyleleri, doktorun tavsiyesini iyice dinleyip de söylediklerinin hiçbirini yapmayan hastalar gibidir. Bu gibilerin bedenleri sağlığa kavuşmaktan ne kadar uzaksa, ötekilerin ruhları da mutluluktan o kadar uzaktır.

— 184 —

İyinin ne olduğu belli, doğru tek, kötülük yapmak kolay, iyilik yapmak zor; (143b) gayeden sapmak kolay, ona ulaşmak ise çetindir. İyi ve seçkin kişi olabilmek için bir tek yön, kötü olmak için ise ise o kadar çok yön var ki..

— 185 —

Kötü ve çirkin bir iş yaptıktan sonra sıkıntıya katlanmak ve ölümlü tercih etmek daha şerefli bir davranıştır.

— 186 —

Her çeşit kötülüğün sebebi az bilgi ve iyi seçim yapamamaktır. Kötü bir kişinin neyi yapması ve nelerden sakınması konusunda hiç bir bilgisi yoktur. Zalimlerde bu gibi hatalar çoktur.

— 187 —

Doğruluk ve yalancılık her bakımdan birbirine zıddır. Bu iki kavram ya sözde, ya davranışlarda veya hem söz, hem davranışlarda ortaya çıkar. İzzeti nefis sahibi şerefli bir kimse, hem sözünde hem davranışlarında doğruluktan ayrılmaz. Mayası bozuk olanlar ise bunun tam zıddı olan yalanı kullanırlar.

— 188 —

Doğru adam, sahip olmadığı üstün meziyyetlerle övünen ve kendini beğenmiş ile, sahip olduğu faziletleri inkâr eden ve onları küçümseyen alçak gönüllü biri arasında orta yolu tutandır. Dürüst adam, sahip olduğu değerlerin şuurundadır; ne fazladır diye övünür, ne de azdır diye yerinir.

(144â) Yalancı, müraiden daha iyidir; çünkü sadece yalan söyler. Müraiye gelince, hem sözüyle hem de davranışlarıyla başkasını aldatmak ister. Kendini beğenmişin durumu ise bunlardan daha da kötüdür; çünkü sahip olduğunun yanında, sahip olmadığı şeylerle övünür ve ne yaptığının farkında bile değildir.

— 189 —

Her çeşit ilişkide ortaya çıkan kötülükler üç şeyden kaynaklanır : Hata, sehiv ve zuhm. Hata, bilgisizliğin yol açtığı kötülüktür; çünkü insan bilmeyince hata yapar. Kötülüğün sebebi irade dışı bir şeyse, ona sehiv denir. Kötülük hür irade sonucu meydana geliyorsa, zulum adını alır.

— 190 —

Nefsinin arzu ve isteklerine ket vurmaksızın alabildiğine salıverenler ve yapısından gelen kötülöklere engel olmayan şehvet pe-restler, insanlıktan çıkarak hayvanlardan da aşığı bir duruma düşmüşlerdir.

— 191 —

Gerçeğı bilip öğrenmek ve doğru olanı yapmak insanın tabiatından gelen bir duygudur. Kim öğrenir, öğretir ve aklının doğrultu-

sunda hareket ederse, ayrıca fikrî fazilet sayılan şeyleri huy haline getirirse, insanlığın son ufkuna yükselmiş olur.

— 192 —

(144b) Sevgi bizim faziletlerimizden biri ve hayatta en zorunlu olan şeylerdendir. İnsanın diğer iyilikler kadar dostlara da ihtiyacı vardır. Soylu ve zengin olanların da, mutluluklarını paylaşacak dosta ihtiyaçları vardır.

— 193 —

Genç olsun yaşlı olsun, insanlar dostlarıyla dayanışma içinde bulunurlarsa çok güzel işler yaparlar; çünkü, iki kişi bir araya gelip birbirini desteklerlerse daha iyi anlar, daha iyi düşünür ve daha iyi yönetirler.

— 194 —

İhtiyarlar, aralarındaki ortak menfaattan dolayı, gençler ise şehvet ve lezzetten dolayı birbirlerini severler; bunlar çabucak kaynaşıp dost olurlar. Fakat menfaat ve lezzet çabucak bozulup değişeceği için bunların dostlukları uzun ömürlü olamaz. Gerçek sevgi, fazilete sahip seçkin kimselerin dostluğu ile elde edilir.

— 195 —

Senin en son dostun yine sensin.

— 196 —

Soylu ve seçkin kimselerin sevgisi köklü ve sürekli; çünkü böylelerinin sevgisi eşitlik ve fazilet üzerine kurulmuş olduğu için bayağı işler yapmazlar. Kötü kimselerin sevgisi ise, ortak değerleri olan menfaat ve lezzet devam ettiği sürece devam eder.

— 197 —

İnsanın mutluluğunu tam ve kâmil olması (145a) dost edinmeye bağlıdır. Tek başına bir insanın mutlu olması ve bütün iyilikleri tek başına elde etmesi imkânsızdır. Mutlu birinin, mutluluğunu

paylaşacak kimselere de ihtiyacı vardır. Kötü kişiler de böyledir, kötülüklerini icra edebilmek için onların da yardımcı ve destekcilere ihtiyaçları vardır.

— 198 —

İyi durumdayken de, kötü durumdayken de insanın dosta ihtiyacı vardır. Kötü durumdayken dostların yardımına, iyi iken sıcak ilgisine muhtaçtır. İyi iken de, kötü iken de dostları çevresinde görmek, insan için mutluluk yaynağıdır.

— 199 —

Adaletin zevkini yalnız âdil olanlar, hikmetin zevkini ancak hakim olanlar, dostluğun zevkini de sadece dost olanlar anlayabilir.

— 200 —

İyilik yapmak düşüncesiyle topluma karışanlar övülür, bedeni zevklerini tatmin için topluma yananlar yerilir. Çünkü tabii zevklerin peşinde koşmak çocuklara yaraşır bir ahlaktır.

— 201 —

Adalete hizmet eden, şanı yüce olan Allah'a kulluk eden ve fazilete uygun davranışlarda bulunan kimse, gerçekten mutlu bir hayat sürer. Çünkü samimi bir sevgi ile Allahı, akli ve fazileti sevene Allah ikram ve ihsanda bulunur.

— 202 —

(145b) Faziletleri öğrenip bilmek yetmez, önemli olan onları benimseyip uygulamaktır.

— 203 —

Hayatımı kötü etkiler altında kalarak sürdürene ve kötü alışkanlıkları huy haline getirene öğüt-nasihat kâr etmez.

— 204 —

«İnsanın istediğini elde edememesi büyük bir bahtsızlıktır» dence, Aristoteles : «Bundan daha büyük bahtsızlık, gereksiz olanı istemektir» diye karşılık vermiş.

— 205 —

Biliyorum ki demiş Aristoteles, âdi ve şerefsizlerin bedenleri; değerli ve şerefli kimselerin de ruhları daha güçlü ve dayanıklıdır. Kişinin derisinin dayağa karşı, ayağının uzun yola, kolunun ağır işe dayanıklı olması takdir edilecek bir güç değildir; bunlar hayvanlarda bulunan niteliklerdir. Takdire şâyân olan güç ve sabır, nefse hâkim olmak, olaylara karşı dayanıklı, felaketler karşısında yıkılmamak, iradesine hâkim olarak şehvet duygularından sıyrılmak, hedefe varmak için sıkıntılara göğüs germek, (146a) kötü arzu ve isteklerle sürekli mücadele etmektir.

— 206 —

Yazılanlar okunanların, öğrenilenler de yazılanların en iyisi olmalı.

— 207 —

Aristoteles, İskendere yazdığı mektupta şu öğütte bulunmuş :
Allah sana sevineceğin bir zafer nasip eyleyince, sen de onun seveceği affetme prensibini uygula.

— 208 —

Kendi görüşünü ispatlamaktan âciz olanların yaptığı, sadece demagojidir.

— 209 —

Bilgi hayat, bilgisizlik ölümdür. Bilge kişinin pratiğe yönelik bilgisi hayat verir. Halkın bilgisizliği yaptıklarının ölümü demektir. İyi niyetle bir işe girip hata edenle, kötü niyetle başlayıp bitiren iki ayrı kişinin yaptığı, her ne kadar sonuçta hata ise de niyetleri farklı olduğu için ayn kefeye konamazlar. (147a) Güzel ile çir-

kini tefrik ederek, çirkini bırakıp güzeli seçen bilgece davranmıştır. Güzeli bulma amacıyla yola çıkıp hata sonucu çirkine ulaşan, hikmeti terketmiştir.

— 210 —

Işıksız bir ortamda göz, cisimleri görmekten ne kadar uzaksa, eğitim görmeyenlerin akl da hakikatı sezmekten o derece uzaktır.

— 211 —

Ey ergin kişi! Bilmelisin ki, zaman herşey üzerinde hükmünü yürütür. Sonraki nesillerin gönlünde yer edecek sevgiden başka her türlü izi ve anyı, zaman siler süpürür. Ey faziletli kişi! Ölümsüz anı bırakmağa çalış. Bu da, insanların gönlünü kazanmakla olur.

— 212 —

Câhil, denizde boğulmak üzere olan kimseye benzer; ona uzaktan öğüt ver, yamna yaklaşma. Eğer kurtulursa sen kurtarmış sayılırsın; boğulursa seni de ölüme sürüklemesinden kurtulmuş olursun. Sakın cahilin sözüne kulak asma!..

— 213 —

Yalan, ruha musallat olan bir hastalıktır; tedavisi akılladır, çünkü akıl yalan söylemez.

— 214 —

Adamın biri Aristoteles'in huzuruna girer; (147b) içinde kuru üzüm bulunan bir zenbil önünde, sedirine oturmuş halde onu görür ve :

Bu nasıl, der,

— Aristoteles : Bir ölçek getirdiler, ölçüp bu zenbile koydular.

— Ben onu sormadım,

— Ya neyi?

— Kaça aldığıııı.

— Şu kadara aldım. Ama aen «nasıl» ile «kaç»nm farkına dikkat etmelisin. Çünkü bunlara verilecek cevaplar farklıdır.

— 215 —

Öğrendiklerini tenkit süzgecinden geçiren âlimin bilgisi en doğru bilgidir. İyi düşündükten sonra konuşanın sözü en özlü sözdür. İyice ölçüp biçtikten sonra bir işe teşebbüs edenin tuttuğu iş en güvenilir iştir. Yavaş, fakat akıllı hareket etmeğe en çok muhtaç olan filozoftur; çünkü hikmetin etkisi çabuk, mükâfatı ise geç görülür. Kim böyle bir yol tutmak isterse «görüyorum» idiasından önce, düşünsün. Eğer düşüncesi görmesini sağhyorsa, görüşünü bütün işlerine öncü yapsın. İşin verimli olacağı anlaşılıyorsa, meyvesini devşirmeden önce güçlüğüne katlanmayı öğrensin.

Düşünmeyip sadece gördüğüyle yetinmeyi tercih ederse, çalışmasının meyvesini devşirdiği gün, hoş gitmeyen bir manzarayla karşılaşabilir.

Kim öldükten sonra sevaba ererim ümidiyle nefsini dünya zevklerinden mahrum bırakır, hikmeti kazanmanın güçlüğüne katlanır (148a) ve öldüğü gün üzgün olarak dünyayı terk ederse, gülünç duruma düşer ve alay konusu olur. Diktiği ağacın meyve verdiğini, yaptırdığı köşkün tamamlandığını gördüğü gün üzgün ve kızgın olandan daha gülünç durumda kim olabilir!... İnsanlar arasında, hak etmediği halde hakîm adını alanların ve yaptıklarının sevabını göreceği konusunda şüphesi olanların bulunabileceğini inkâr etmiyorum ve böylelerinin, ölürlen paniğe kapılmalarına şaşmıyorum. Esas beni şaşıratan, yaptıklarının mükâfatını göreceklere kesinlikle inandıkları halde, ölüm anında paniğe kapılanların tutumudur.

— 216 —

Aristoteles öğrencilerine demiştir ki, ilim tahsil eden talebeleri amaca ulaştırarak en uygun yöntem, söylerken sadece doğruyu söylemeleri, dinlerken de sadece gerçeği dinlemeleridir. Ben size doğruyu anlatmak için çaba harcıyorum, siz de anlamaya gayret edin.

— 217 —

İskender'e yazdığı mektuplardan birinde der ki, savaşın getireceği ve öfkenin doğuracağı vebâli terket; çünkü insanlar her ikisine de düşmandır.

— 218 —

Çoğu insanlarda şehvet gücü düşünceye üstün gehr; çünkü şehvet çocukluktan beri devam ettiği halde (148b) düşünce, belli bir gelişmeden sonra başlar. Şehvet duygusu daha önce teşekkül ettiği için, insanın şehvet tutkusu düşünceye olan ilgisinden çok daha fazladır. Âdeta düşünce, sonradan gelen garip adam gibidir.

— 219 —

Halkın hükümdara karşı olan kin ve öfkesi, bir bakıma çocukların hocalarına karşı olan öfkesi gibidir. Çocuklar o yaşta hocalarının telkin ettiği faziletin değerini anlayamazlar; sadece eğitimin verdiği sıkıntıyı düşünürler.

— 220 —

İskender tahsilini bitirince, Aristoteles onu yanına çağırarak genel ve özel siyaset konularında sorular sordu. İskender bu sorulara güzel cevaplar verdi; bunun üzerine o, İskenderi çok kötü bir şekilde dövdü. Bunu neden yaptığı sorulunca dedi ki : Bu çocuk kralığa adaydır, ona zulmün acısını arttırmak istedim ki kral olunca insanlara zulmetmekten sakınsın.

— 221 —

Kendini kurtarmak için gösterdiğin çabayı, başkalarını kurtarmak için de göstermelisin. Bu büyük bir fazilet ve senin için bir şereftir. Kurtardığın kimselerin sayısı arttıkça şerefin de artar ve böylelikle sen imrenilen bir kişi olursun.

— 222 —

Adamın biri Aristoteles'in ilk döneminden söz ederek «Ey fakir!» diye hitap edince, Aristoteles : «Benim fakirliğim hiçbir zaman bana kötülük getirmedi. Ama senin zenginliğin, başına ne kadar çok kötülük getirmiştir» dedi.